

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΕΦΟΡΕΙΑ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΚΙΛΙΚΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΗΜΕΡΙΔΑ “ΜΟΡΡΥΛΙΩΝ ΚΟΣΜΟΣ”

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 4 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 2024

CONFERENCE “MORRYLOS WORLD”

ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF THESSALONIKI, DECEMBER 4, 2024

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ / ABSTRACTS

Αναστασία Γκαδόλου

Δρ Αρχαιολόγος, Γενική Διευθύντρια Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Χαιρετισμός

Anastasia Gadolou

Dr Archaeologist, General Director of the Archaeological Museum of Thessaloniki

Greetings

Γεωργία Στρατούλη

Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Κιλκίς &

Αν. Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ημαθίας

Μητρόπολις Μορρυλίων. Έρευνα, προβολή και ανάδειξη μιας σημαντικής πόλης της αρχαίας Κρηστονίας

Αντικείμενό μας αποτελεί η ιστορία της έρευνας στην αρχαία Μόρρυλο από τη δεκαετία του 1960 ως σήμερα, τα πρόσφατα αποτελέσματα των γεωφυσικών και ανασκαφικών ερευνών και οι δράσεις της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κιλκίς για την προβολή και ανάδειξη της σπουδαίας αυτής πόλης της αρχαίας Κρηστονίας με το επιφανές ιερό του Ασκληπιού. Θα αναφερθούμε, μεταξύ άλλων, στην περιοδεύουσα έκθεση «Μορρυλίων πόλις», που ταξιδεύει από το 2020 σε σχολεία και πολιτιστικούς φορείς, καθώς και στη σχετική ταινία μικρού μήκους, παραγωγής της ΕΦΑ Κιλκίς με χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού.

Georgia Stratouli

Dr. Archaeologist, Director of the Ephorate of Antiquities of Kilkis & Assistant Director of the Ephorate of Antiquities of Imathia

Metropolis Morrylion: Research, Promotion, and Enhancement of a Significant City of Ancient Krestonia

Our subject is the research history of ancient Morrylos from the 1960s to the present day, the recent results of geophysical and archaeological field work, and the actions of the Ephorate of Antiquities at Kilkis to promote and highlight this significant city in ancient Crestonia with its prominent sanctuary of Asclepius. We will refer, among other things, to the traveling exhibition 'Morrylion Polis, which moves since 2020 to schools and cultural organizations, as well as the related short film (10'), produced by the Ephorate of Antiquities of Kilkis and funding by the Hellenic Ministry of Culture.

Στέργιος Λιούλιας

Αρχαιολόγος, Υπ. διδάκτορας Τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Το ιερό του Ασκληπιού στην αρχαία Μόρρυλο. Μια αναζήτηση στον χώρο και τον χρόνο

Η μελέτη της αρχαίας πόλης της Μορρύλου αποτελεί μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα περίπτωση καθώς, χωρίς να έχει ποτέ ανασκαφεί συστηματικά, έχει προσφέρει πολύ σημαντικό, σε πλούτο πληροφοριών, επιγραφικό υλικό, αλλά και αξιόλογα έργα πλαστικής. Αρκετά από τα τεκμήρια αυτά συνδέονται με τη λατρεία του Ασκληπιού και το ιερό του που λειτούργησε στην πόλη από το β' μισό του 4ου αι. π.Χ. ως και τον 2ο αι. μ.Χ. τουλάχιστον.

χιστον. Στην ανακοίνωση με τίτλο «Το ιερό του Ασκληπιού στην αρχαία Μόρρυλο. Μια αναζήτηση στον χώρο και το χρόνο» θα παρουσιαστεί αρχικά το χρονικό της εύρεσης των διάφορων μαρτυριών, όπως αυτές αναδύθηκαν κατά τον 20ό αιώνα εντός των ορίων της σύγχρονης κοινότητας των Άνω Αποστόλων, και στη συνέχεια θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση της πορείας του ιερού στον χρόνο, με βάση τα μέχρι σήμερα ευρήματα, επιγραφικά και αρχαιολογικά. Επίσης, θα θιγούν και θα σχολιαστούν -στο μέτρο του δυνατού- ζητήματα άμεσα συνδεδεμένα με τη λατρευτική ζωή, όπως τα έργα πλαστικής, που κοσμούσαν το ιερό, τα αναθήματα, τα κτήρια αλλά και οι οικονομικοί πόροι του λατρευτικού ιδρύματος.

Stergios Lioulias

Archaeologist, PhD candidate of the Department of History and Archaeology, Aristotle University of Thessaloniki

The Sanctuary of Asclepius in Ancient Morrylos: A Journey Through Space and Time

The study of ancient Morrylos is a very interesting case because even though the city has never been systematically excavated, it has provided a rich epigraphic material and very important sculptures. Part of the above-mentioned evidence is closely connected to the cult of Asclepius and his sanctuary which was active from the second half of the 4th c. BC until the 2nd c. AD. at least. In the talk titled “The sanctuary of Asclepius in ancient Morrylos. A search in space and time” a chronicle of the discovery of the various findings which emerged during the 20th century from the area of the modern village of Ano Apostoloi will be presented first. afterwards, a representation of the development of the sanctuary in time according to the so far unearthed epigraphic and archaeological findings will be attempted. Also, a number of issues closely related to the religious life of the sanctuary will be commented, such as the sculptures, the votive offerings, the buildings and its financial resources.

Νεκτάριος Πουλακάκης

Δρ Αρχαιολόγος, Προϊστάμενος προϊστορικών και κλασικών αρχαιοτήτων και μουσείων Εφορείας Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Μνήμη Μορρυλίων. Στοιχεία από τα νεκροταφεία και τα ταφικά μνημεία της Μορρύλου

Η ανακοίνωση ασχολείται με τη συνοπτική παρουσίαση των δεδομένων, που υπάρχουν ως σήμερα, για τα νεκροταφεία και τα ταφικά μνημεία από την αρχαία πόλη της Μορρύλου. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται αρχικά οι επιτύμβιες στήλες ελληνοιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, που προέρχονται από την περιοχή, ενώ στο δεύτερο τα ευρήματα από δύο κιβωτιόσχημους τάφους. Ο ένας τάφος ανασκάφηκε παράνομα, αλλά τα ευρήματά του παραδόθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Κιλκίς τον Απρίλιο του 1978. Από αυτόν προέρχονται οκτώ πήλινα ειδώλια και τρία πήλινα αγγεία της ελληνοιστικής εποχής. Από έναν άλλον τάφο, που ανασκάφηκε το 1979, σώθηκε ένα πήλινο ειδώλιο ελληνοιστικής εποχής, που συνόδευε τον νεκρό. Τα ταφικά κτερίσματα από τους κιβωτιόσχημους τάφους παρουσιάζουν για πρώτη φορά ευρήματα κοροπλαστικής και κεραμικής από την αρχαία Μόρρυλο, μια σημαντική πόλη της αρχαίας Κρηστωνίας, με ένα σημαντικό ιερό του Ασκληπιού, η ταύτιση της οποίας επιβεβαιώνεται και με επιγραφικά τεκμήρια.

Nektarios Poulakakis

Dr Archaeologist, Director of Prehistoric and Classical Antiquities and Museums of the Ephorate of Antiquities of Kilkis

Morrylian's Memory. Information from the cemeteries and funerary monuments of Morrylos

The announcement addresses the summary presentation of the data available to date regarding the cemeteries and burial monuments from the ancient city of Morrylos. The first part presents the funerary stelae from Hellenistic and Roman times that originate from the area, while the second part discusses the findings from two cist graves. One tomb was excavated illegally, but its findings were delivered to the Archaeological Museum of Kilkis in April 1978. From this tomb, eight clay figurines and three clay vessels from the Hellenistic period were recovered. From another tomb, excavated in 1979, a clay figurine from the Hellenistic period was found, which accompanied the deceased. The burial gifts from the cist graves present for the first time terracotta figurines and pottery from ancient Morrylos, an important city of ancient Kristonia, known for its significant sanctuary of Asclepius, the identification of which is also confirmed by epigraphic evidence.

Πασχάλης Πασχίδης

Διευθυντής Ερευνών Τομέα Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Πόλεις και δρόμοι της γης των Κρηστώνων: νέα επιγραφικά και αρχαιολογικά ευρήματα

Η δημοσίευση του συντάγματος του συνόλου των αρχαίων ελληνικών και λατινικών επιγραφών το 2023 προσέφερε πληθώρα νέων δεδομένων –αλλά και τη δυνατότητα για επανεξέταση παλαιότερων– για την ιστορία, τη θρησκεία, την κοινωνία, το ονομαστικό και την ιστορική γεωγραφία της αρχαίας Κρηστωνίας. Στην παρούσα ανακοίνωση συνοψίζονται τα νέα δεδομένα, που προκύπτουν από τον συνδυασμό επιγραφικών, γραμματειακών και αρχαιολογικών πηγών για τις πόλεις της Κρηστωνίας αλλά και για την κομβική σημασία του ταχέως ρωμαϊκού δρόμου, που συνέδεε τη Θεσσαλονίκη με τα βόρεια Βαλκάνια, διασχίζοντας την κρηστωνική γη.

Paschalis Paschidis

Research Director of the Department of Greek and Roman Antiquity at the National Hellenic Research Foundation Archaeologist

Cities and roads in the land of the Krestonai: new epigraphic and archaeological finds

The publication of the corpus of inscriptions from Krestonia in 2023 offered new pieces of evidence and allowed the reconsideration of earlier data on the history, religion, society, onomastics, and historical geography of ancient Krestonia. In this paper, epigraphic, literary, and archaeological sources are combined to offer some new assumptions on the cities of Krestonia as well as on the pivotal importance of the Roman 'highway' linking Thessalonike with the northern Balkans through the Krestonian land.

Ηλίας Σβέρκος

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ανασυνθέτοντας την ιστορία της αρχαίας Μορρύλου: μια πρώτη προσέγγιση

Η πρόσφατη δημοσίευση του συντάγματος των επιγραφών της Αμφαξίτιδος προσφέρει έναν μικρό αμητό επιγραφικών τεκμηρίων προερχόμενων από την πόλη της Κρηστωνίας Μόρρυλο και την επικράτειά της. Παρά τον μικρό τους αριθμό, οι επιγραφές αυτές (συνολικά 17) σε συνδυασμό με τις επίσης λιγιστές αναφορές των αρχαίων συγγραφέων στην πόλη, τις ακόμα λιγότερες μαρτυρίες Μορρυλίων εκτός της γενέτειράς τους και τα λοιπά αρχαιολογικά ευρήματα συμβάλλουν στην ανασύνθεση της ιστορίας της πόλης - έστω και αποσπασματικής- κατά τους ελληνοιστικούς και αυτοκρατορικούς χρόνους. Ιδιαίτερα φωτίζονται τομείς, όπως η πολιτική οργάνωση και οι θεσμοί της Μορρύλου κατά την ελληνοιστική και αυτοκρατορική εποχή, οι λατρείες, η σύνθεση του πληθυσμού της πόλης, η προσωπογραφία και το ονομαστικό της.

Elias Sverkos

Associate Professor, Department of History and Archaeology, Aristotle University of Thessaloniki

Approaching the history of ancient Morrylos: A first approach

The recent publication of the epigraphic corpus of Amphaxitis offers a modest collection of evidence from the city of Morrylos and its territory in the region of Crestonia. Although the number of inscriptions is limited (17 in total), when considered alongside the sparse references to the city by ancient authors, the even smaller number of testimonies from Morrylians living abroad, and the other archaeological findings, it is possible to provide a basic reconstruction of the city's history during the Hellenistic and Imperial periods. This includes its political organization and institutions, religious cults, and prosopography and onomastics.

Ελένη Παπαγιάννη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ανιχνεύοντας καλλιτεχνικές επιδράσεις και επαφές στην περιοχή του Κιλκίς κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Η μαρτυρία της επιτύμβιας γλυπτικής

Στόχος της εργασίας είναι η παρουσίαση των μνημείων επιτύμβιας γλυπτικής των ρωμαϊκών χρόνων, που έχουν εντοπιστεί σε διάφορες θέσεις του νομού Κιλκίς. Πρόκειται για μια αξιολογη ομάδα γλυπτών στα οποία αντιπροσωπεύονται όλες οι γνωστές κατηγορίες της ρωμαϊκής επιτύμβιας γλυπτικής, όπως επιτύμβια ανάγλυφα, επιτύμβιοι βωμοί και ανάγλυφες σαρκοφάγοι. Πολυπληθέστερη ανάμεσά τους είναι η κατηγορία των επιτυμβίων αναγλύφων, ακέραιων ή αποσπασματικά σωζόμενων, τα οποία με την ιδιαίτερα πλούσια τυπολογία και εικονογραφία τους αναδεικνύουν τις καλλιτεχνικές επιδράσεις, που δέχεται η περιοχή του Κιλκίς κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι περίτεχνες αττικές σαρκοφάγοι, που υποδηλώνουν την ένταξη της περιοχής του Κιλκίς στο εμπορικό δίκτυο διακίνησης των περιζήτητων προϊόντων των αττικών εργαστηρίων γλυπτικής.

Eleni Papagianni

Associate Professor, Department of History and Archaeology, Aristotle University of Thessaloniki

Tracing artistic influences and contacts in the region of Kilkis during Roman times. The testimony of funerary sculpture

The aim of the paper is to present the monuments of funerary sculpture of the Roman period that have been found in various locations in the prefecture of Kilkis. It is a remarkable group of sculptures in which all the known categories of Roman funerary sculpture are represented, such as funerary reliefs, funerary altars and sarcophagi decorated with reliefs. The most numerous among them is the category of funerary reliefs, either intact or fragmentary preserved, which, with their particularly rich typology and iconography, highlight the artistic influences on the area of Kilkis during Roman times. Also of interest are the elaborate Attic sarcophagi, which indicate that the region of Kilkis was part of the commercial network for the distribution of the famous products of the Attic sculpture workshops.

Μαγδαληνή Παρχαρίδου

Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη βυζαντινών και μεταβυζαντινών αρχαιοτήτων και μουσείων Εφορείας Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Χριστιανική Μόρρυλος: πρώτες παρατηρήσεις

Οι χριστιανικοί αιώνες της Μορρύλου, πόλης με επιφανές Ασκληπιείο κατά την αρχαιότητα, αποτελούν άγνωστη γη για την έρευνα. Οι παραδόσεις αρχαιοτήτων, οι τυχαίες περισυλλογές, τα λιγοστά ανασκαφικά ευρήματα και οι γραπτές πηγές υποδεικνύουν την ύπαρξη κάποιου οικισμού, από την πρωτοβυζαντινή και τη μέση περίοδο έως σήμερα, στην ευρύτερη περιοχή των Άνω Αποστόλων. Η πιθανή του ονομασία, με βάση τις παλαιότερες αναφορές των σημερινών οικισμών Άνω και Κάτω Απόστολοι σε οθωμανικά κατάστιχα από τον 15ο αιώνα και εξής, συνδέεται με τη λατρεία των Αποστόλων και έμμεσα υποδεικνύει την ύπαρξη στον χώρο ομώνυμου χριστιανικού καθιδρύματος.

Έχει προταθεί ότι το αρχαίο Ασκληπιείο, που τοποθετείται περί τον χώρο του σημερινού δημοτικού σχολείου των Άνω Αποστόλων, χρησιμοποιήθηκε από τον διάδοχο χριστιανικό ναό, στο πλαίσιο της μετάβασης από την αρχαία στη χριστιανική λατρεία. Ένδειξη για τη χρήση αυτή είναι και η παλαιότερη, κατά χώραν εύρεση, πλίνθου με σταυρούς και ανάγλυφους χαρακτήρες γραμμάτων.

Σήμερα, ο αρχαιότερος ιστάμενος ναός της περιοχής των Αποστόλων είναι η Κοίμηση της Θεοτόκου στους Μέσους Αποστόλους, που μπορεί να χρονολογηθεί περί το 1830.

Magdalini Parcharidou

Dr Archaeologist, Director of Byzantine and Post-Byzantine Antiquities and Museums of the Ephorate of Antiquities of Kilkis

Christian Morrylos: preliminary remarks

The christian times of Morrylus, a city with a prominent Asklepieion during antiquity, are a *terra incognita* for the researchers. The antiquities of the era, known to us grace to a few deliverings and excavation findings, along with the written testimonies, indicate the

existence of a settlement, from the early Byzantine and middle Byzantine period, in the wider area of the nowadays village of AnoApostoli. The appellation of the Christian settlement, based on some ottoman tefters, it is certainly connected to the worship of the Apostles, indicating the existence of an homonymous Christian church in the area.

The ancient Asklepion, which must be located in the wider area of the old primary school of AnoApostolo, has been argued to have been succeeded by a Christian church, thus indicating the transition from the pagan past to the Christian worship. Evidence of this use is a well preserved plinth with crosses and relief letters, found *in situ*, during a short excavation in 1961.

Nowadays, the oldest existing Christian place of worship in the area of the Apostles is the church of the Dormition of the Virgin in the Messoí Apostles, which is dated around 1830.

Μαρία Φαρμάκη

Δρ Αρχαιολόγος, Εφορεία Αρχαιοτήτων Κιλκίς

Μητρόπολις Μορρυλίων: Στόχοι και μουσειολογική προσέγγιση της έκθεσης

Με δεδομένο ότι ο κοινωνικός ρόλος ενός Μουσείου, αλλά και όλες οι δράσεις που εκπορεύονται από αυτόν, συνιστούν έναν ενεργητικό, ως προς την επαφή με το κοινό, ρόλο και στοχεύουν σε μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση στη μουσειακή εμπειρία και τελικά στην «κατανάλωση» όχι μόνο των εκτιθέμενων αντικειμένων, εικόνων ή πληροφοριών, αλλά και του κόσμου που αυτά αντιπροσωπεύουν, ηΕΦ.Α Κιλκίς, σε συνεργασία με το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, σχεδίασε και υλοποίησε στο ισόγειο του Μουσείου την έκθεση «ΜητρόπολιςΜορρυλίων». Η έκθεση με πρωτεύοντα και προφανή στόχο την ανάδειξη και προβολή της αρχαίας πόλης με το ευρύ κοινό, δομήθηκε έτσι ώστε να συνιστά μία συμβολή στην πολιτισμική αγωγή του κοινού, συντελώντας ουσιαστικά στην εφαρμογή της έννοιας *Δημόσια Αρχαιολογία*, όρος που εμπεριέχει την δυνατότητα των ανθρώπων να απολαύσουν μια δημόσια κληρονομιά διεκδικώντας ένα παρόν σε ένα σημαντικό παρελθόν.

Maria Farmaki

Dr Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Kilkis

Morrylion Metropolis: Exhibition Goals and museological approach

Given that the social role of a museum, as well as all the activities that stem from it, constitute an active role in terms of interaction with the public, aiming for a more comprehensive approach to the museum experience, and ultimately the "consumption" not only of the exhibited objects, images, or information but also of the world they represent, the Ephorate of Antiquities of Kilkis, in collaboration with the Archaeological Museum of Thessaloniki, created the exhibition "Morrylion Metropolis" on the ground floor of the Museum. The exhibition, with the primary and obvious goal of showcasing and promoting the ancient city to the general public, was structured to contribute to the cultural education of the audience, essentially contributing to the implementation of the concept of Public Archaeology, a term that encompasses the ability of people to enjoy a public heritage by claiming a present in a significant past.